

Ekkor érkezett a sürgető felkérés az MVSZ-től: a cserkészeket május 27-én, szombaton reggel fél kilencre várják a Bazilika egyik bejárati ajtajánál... Hajnali öt órára megérkezett kis csapatunk - *Kasza Tamás*, az 51. Czetz János cserkészcsapat parancsnoka, *Tasnádi Márton* helyettes, és e sorok írója a Semmelweis utcai szálláshelyre.

Fél kilenckor az oldalsó bejáratnál, ahol már vártak bennünket *Grosics Gyulával* is kezdet foghattunk, és többekkel, akik nekünk sokat jelentenek, mint például *Rácz Sándorral* vagy *Balczó Andrással*. A cserkészek a gyászmise előtt és alatt is a koporsó mellett állottak, a díszőrség tagjai mellett.

Magyarországon számos újságban és hetilapban beszámoltak a gyászszertartásról, én a mi közösségünk szemszögéből vettem papírra e krónikát. Szabó Géza kanonok úr azt is elmondotta, hogy Pongráz Gergely édesanyja - Nusi néni, aki sokszor a Bazilika Szent Jobb kápolnájában tartott örmény szertartású miseken kántorizált. Az immár örökre megpihent fiú pedig itt akarta egybegyűjteni a családot a Szent Jobb kápolna jubiláns ünnepén.

A család összegyűlt... és a nagy család, Pongráz Gergely tisztelői közül. Felejthetetlen, fájdalmasan szép élményt jelentett az áldozás alatt elhangzó saragán, a hagyományos örmény gyásznének, amellyel a bécsi mechtarista szerzetesrend tagjai emelték a mise ünnepélyességét. Végül a három örmény szerzetes szentelte be a koporsót, természetesen örménykatolikus szertartás szerint.

A Corvin-közben *Patrubány Miklós* beszédében elmondta: búcsúzik a szépvízi, erzsébetvárosi, gyógyoszentmiklósi honfitársak, és minden erdélyi örmény gyökerű hazafi nevében, majd tédet-fejet hajtott nagyérdemű rokona koporsója előtt. A beszédek után szólították a cserkészeket, akik a rekkenő hőség ellenére teljes egyenruhában közeledtek a koporsóhoz. Kasza Tamás vitte a szülőföldet, Tasnádi Márton a koszorút, amit a tömeg lelkes tapsa mellett helyeztek a koporsóra.

Másnap, május 28-án Kiskunmajsán is részt vettünk a temetési szertartáson, ahol minden erdélyi örmény-magyar gyökerű testvérünk nevében így búcsúztunk: *Nyugodjál békében Bajusz, pihenj meg Gergely, de ott is örködjél, mert a lángnak nem szabad kialudni!*

(A fiúk csak másnap reggelre értek haza, de jómagam szerencsésebb voltam, mert Tempfli József püspök úr befogadott autójába, így este 9 órára Váradon, éjfél után pedig Kolozsváron lehettem.)

Szamosújvár magyar népe értékes ajándékot kapott *Székelly Kornél* grafikustól, amiért cserébe csak azt kérte: tagja lehessen ő is az 51-es számú cserkészcsapatnak. Ez természetesen megtörténik majd, feltehetően jövő évben, amikor a forradalom és szabadságharcra emlékezve felavatjuk az örmény temetőkertben, az emlékhelyen Pongráz Gergely plakettjét. Addig ismerjük meg az egyik „ajándékot”. Köszönet érte!

Bálintné Kovács Júlia

Wittner Mária

„A Nép nevében”

A Nép nevében ítéltetek - mondtátok ti.

A Nép nevében küldtétek halálba a Nép fiait.

A Nép nevében kreáltatok hazug vádakat,

*A Nép nevében mondtátok komoran - halál, halál, halál,
s a boldogtalan Nép megtört szívvel siratta megölt fiát.*

Ki volt hát a Nép, kérdem tőletek?

Kinek nevében ítéltetetek?

1989. június 20.

* * *

Margittal Gábor

A hegy meg a félhold

Kilencven éve történt az örmény genocídium

Láthatatlan városok Kelet-Anatóliában

4. rész

Van-ban könnyű megfenekleni: naponta csak három iránytaxi megy az Araráthoz, azok sem törődnek a menetrenddel, amint megtelnek, indulnak - hiába váltottuk meg jó előre a jegyet. Itt már nyoma sincs a legendás török közlekedési kultúrájának. Földobjuk a busz tetejére hátizsákjainkat, ezalatt a sofőr mindenkit kiszállít és átültet, hogy mi is beférjünk. Senki nem méltatlankodik, az idegeneket errefelé a legjobb ülés

illeti meg. Kivétel ez alól a japán diák, akit a sofőr ellentmondást nem tűrően kiakolbólít a helyéről, és egy billegő kis sámlira ültet a tolóajtó huzatában. „Huvaavauva” - kommentálja az eseményeket két öreg paraszt és feleségeik, ezek az esetlen ünneplőbe öltözött, mogorva kurd dámák. Mellettünk öltönyös férfi, egyszerre három mobiltelefonon igyekszik lépést tartani a világgal.

Amikor elindulunk, a parasztok tapogatni kezdik a japánt. Megsodorintják kapucnis szédzsekijét, lecsatoltatják vele, és körbeadják a GPS-szel felszerelt túlélőkaróráját. „Huvaavauva” - hümmög elismerően az egyik bácsi. „Avahuvahuva” - teszi hozzá mértéktartóan a másik. A japán feje ütemesen biccentget minden szóra; s merev mosollyal sztriptizel, hogy közkinccsé tegye James Bond-i felszerelésének darabjait. Közben keresztezzük az ősi selyemutat, amelynek szelete beépült a városba, majd elhagyjuk a Van-tó keleti partvonalát, és elképesztő sebességgel rontunk a szédítő magasságú hegyek közé.

A Van és az Ararát lábainál fekvő *Dogubeyazit* közötti országutat néhány éve még lezárták a kijárási tilalom időszakában - este öt után tilos volt a hegységben közlekedni a gerillaveszély miatt. Most is hemzsegek a harcokocsik, a katonai őrszemek az út mentén. Fent a meredek lejtőkön romos örmény templomok toronysisakjai emelkednek ki a sziklából elérhetetlen magasságban, lent fagyott, úttalan lávafolyam borítja a széles fennsíkokat - az egész vidék lenyűgöző, monumentális katasztrófa emlékműve.

Mehmet vagyok, nyújt kezét a nagy bajuszú, kerek fejű férfi, szeme sarkában gunyorosan táncolnak a szarkalábak. „*Ez itt Dogubeyazit legjobb turisztikai irodája, ők pedig a munkatársaim, profik*” - mutat körbe a viharvert szobán és a rendkívül sötét képű, összenőtt szemöldökű, torzonborz fiatalembereken. Úgy tűnik inkább, mintha a PKK főhadiszállására csöppentünk volna. „*Lássuk csak - latolgatja szakértő szemekkel csomagjainkat az irodavezető -, egy kicsiny, festői kurd falu megtekintése, az Ararát, az iráni határ, a nagy meteorkráter, Noé bárkája, Izsák pasa szerája ebéddel, ez a körút annyi mint negyven euró fejenként.*” „Harminc, készpénzben” - vágjuk rá. Mehmet elvigyorodik. Másnap kilenckor van a találkozó. Dogubeyazit hamisítatlan határváros: határőrök, csendőrök, katonák, keleti kereskedőnépesség, csempészek meg mindenféle izgalmas söpredék nyüzsg az utcákon. Kora reggel először a fodrászok nyitnak ki s telnek meg dróthajú kurd kölykökkel; aztán a falatozók, a lokantásik kirakatába rakják ki a csábító csemegét, a három-négy megnyúzott, kissé oszladozó birkafejet kihúzó, szederjes nyelvvel, és füstölögni kezdenek a parázon a nyársra húzott húсок, a pincepékségekből pedig előkerülnek a forró kenyérrudak, a briósok és a cukrozott mandulás sütemények. Aztán kinyitnak a CD-boltok, amit ha máshonnan nem is, onnan lehet tudni, hogy tízméteres körzetben egyszerre legalább öt különböző helyről üvöltenek föl a török pop üdvöskéi, és dübörög fel a dobok, sípok, szazlantók pergőtüze. Majd végigzörögnek a poros utcákon a tökmag- és pisztáciaárusok, koszosak, rongyosak, szakállasak, de késő estig fáradhatatlanul tolják kétkerekű kordájukat, fejhangon kiáltozva minden utcasarkon. Jól öltözött boltossegédek lépnek seprűjükkel az üzletportál elé, és szapora mozdulatokkal terelgetik az előző esti eső után maradt pocsolyákat a csatornába, majd egyetlen lendülettel a földre borítják az utcai szemetes tartalmát, hogy a kukások öszszekotorhassák és elszállíthassák nyikorgó talicskájukon. Végül kinyitnak az ékszer-, a szeszital-, az élelmiszer-, a lopottmobiltelefon-, a hamisított sportruha-boltok, amelyekben megannyi kínai, indiai, iráni csempészáru várja sorsa jobbra fordulását. A szálloda ablakából nézzük ezt a nyugodt ritmusú, kiszámítható örvényű tolongást, e kopottas, mégis életerőtől duzzadó fel-alá menetelést Dogubeyazit főutcáján, alig pár kilométerre Perzsiától és az országút szédítő folytatásaként Pakisztántól, Indiától egészen Kináig meg a legtávolabbi keletig. Fogadónkból szinte látjuk az Ararátot (ha nem esne megint). Marco Polói távlatok.

És Izsák pasa palotája.

Nehéz hasonló építményt találni, amely ekkora elszántsággal, ennyi művészi leleménnyel és katonás brutalitással mutatná meg, mi a keleti reprezentáció lényege. Izsák pasa, a kurd előkelőség XVII-XVIII. században emelt szerája itt, Dogubeyazit mellett; e tengerszint feletti kétezer méteres magasságban lebegő sziklás teraszon, az Ararától kőhajításnyira maga a Kelet modellje. Szeldzsuk, oszmán, arab, perzsa, grúz, örmény, nomád kurd építészeti elemek, jelképek, szemléletmódok gabalyodnak fényes és cseppet sem édeskés, inkább zordan áhítatos egyvelegbe. Pogány geometriájú örmény tornyok a síremlékeken és a fürdön, a hamamon; egyszerű, vaskos szeldzsuk minaret vérvörös téglagyűrűkkel, égbe törőn, innen a müezzín egykor a világ pereméig láthatott; szőlőleveles, arabeszk, karcsú oszlopcsarnokok lehetőleg finom boltívekkel, türelmesen faragott kutakkal, kufi írásos Korán-idézetekkel. Falba vésett oroszlánok, farkukból gránátalmafák, összecsukott szirmú virágok nőnek ki; a tetőn szuvas, megzöldült gerendák, amelyekre bárányt tartó sasokat faragtak a mélység fölé - a meditáció, a nagyvonalúság, a kegyetlen érzékiség meg-

annyi eksztázisa. Az elhagyatott dzsámiban galambok rebbennek fel jöttünk, aztán megülnek a mohos kupola alatt; a hárem, a hálólhelyiségek, a fogadószobák ablakai a mélybe nyílnak, a világ legszebb panorámájú klozetjából a fenszíkra látni, amelyen vén vulkánok emelkednek szeszélyesen szétszórva. Jelek, lények, víziók orgiája ez a szeráj, vastag falai mögött 366 szobával s a központi fűtés, a folyóvíz, a csatornázás elképzelhetetlen fényűzésével és világbiztonságával.

Néha eláll az eső, sugárnyaláb szűrja át a felhőreget, s ide-oda vándorolva a hegyek között hol a szeráj kupoláira, hol a hússzínű, megmászhatatlan urartui erődre, hol meg a grafitzölden csillogó hegyoldalakra ken maszatos-párás napfoltokat. Közben a minareten, a várfalakon fennakad egy-egy lomhább esőfelhő. Az egész táj túlvilági tűzben ragyog, akár lejjebb a Van-tó ólmos tükre.

Másnap Mehmet tartja a szavát: a Musza Daghról, Noé bárkájától visszaevickélünk Dogubeyazitba ebédelni. Zsúfolt az étterem, Matthew és Róbert, a két amerikai kénytelen asztalunkhoz telepedni. Mindketten negyven körüliek, hollófekete a hajuk, és egész úton idegesítően szívják az orrukat. Amikor reggel beszálltak a mikrobuszba, némi viszolygással vették tudomásul jelenlétünket, Mehmetet mindvégig ugráltatták, és ellenszenves, fennhéjázó képpel ücsörögtek a kurd pásztorok kőkunyhójában, néha egy-egy oda nem illő kérdést vakkantva párbeszédünkbe. Ebéd előtt a copfos Róbert még végigtrappolt cseresznyeszínnű cowboy-csizmájában Dogubeyazit főutcáján, kegyesen fogadva a bennszülöttek ájtatos-pofátlan pacsi-jait, majd önelégült arccal odadugta csizmáját egy cipőpucoló kisfiú orra elé - Matthew közben vigyorogva fényképezte.

- Nem veszélyes mostanában erre a vidékre jönniük az amerikaiaknak? - tudakolom, miután tisztázzuk, ki honnan jött. Matthew és Róbert Los Angeles-i.

- Ezzel az arccal? - kérdez vissza Matthew. Mindkettejüknek bozontos, összeérő szemöldökük van, olajbarna bőrük, sötét, tüskés borosta fedi képüket - hamisítatlan kaukázusi típusok. Eszembe ötlük, milyen különös hangsúllyal kérdezték a törökökről az ararát faluban. Senki nem mondaná meg, hogy nem erről a környékről származnak.

- Maguk örmények? Bólintanak. Azért vetődtek Dogubeyazitba, hogy fotóriportot készítsenek Kelet-Anatóliáról, a kurd hétköznapiokról egy amerikai magazinnak. Talán most ez a kisebbségi divat náluk. Róbert környezetvédelmi mérnök, útikönyvet írt Örményországról, Matthew pedig jogászprofesszor, nemzetközi jogot tanít Jerevánban az amerikai főiskolán. Enyhén szólva érintettek az örménykérdésben. Most fölkeresik és végigfényképezik a Törökországban található hajdani örmény kulturális központokat: éppen a közeli Aniból, a középkori birodalmi fővárosból érkeztek az Araráthoz. Elmesélik, oda csak külön engedéllyel lehet bemenni, és két fényképezőgéppel, mert egyet úgysis elvesznek a törökök az övezet bejáratánál. A szellemváros a senki földjére került a Szovjetunió és Törökország között, ma Örményország néz farkasszemet elérhetetlen múltjával az *Ahurján* folyó túloldalán.

Amikor befejezzük az ebédet, képeslapot nyomnak a kezünkbe. Róbert fotóján a havas Ararát tengerkék fényben úszik, az előtér sziklatájában erődítményszerű kolostor látszik. Matthew örmény papírpénzt tesz a fénykép mellé: kardtáncot lejtő pár mellett a hegy rajzolódik ki pontosan ugyanabból a szögből - Örményország felől nézve.

- Az Ararát az örmények szent hegye - mondja komoran Matthew -, a régi birodalom középpontjában állt. Ma egy kavics sincs belőle náluk. Utazási irodák speciális buszkirándulásokat szerveznek a kolostorhoz - mutat a képeslapra -, ez az a pont az országban, ahonnan a legközelebről látható az Ararát.

Felötlük az anekdota, miszerint az ENSZ-ben fölszólt a török küldött: köztársasága nevében tiltakozik az arcátlanság ellen, hogy az örmények pénzükön, címereiken megjelenítsék az Ararátot - mivel a hegy nem az országuk területén található. Mire az örmény képviselő is felállt, és csöndesen azt válaszolta: készségesen állnak rendelkezésükre, ha viszonzásul a holdat meg a csillagot is leveszik a török lobogóról - hiszen azok sem találhatók Törökország területén.

- Nehéz más nemzetiségűeknek elképzelni, mit jelent az, ha egy ország korábbi területének egytizedére zsugorodik - mondja Matthew, majd hangját lehalkítva közelebb hajol hozzánk -, mint ahogy azt is, hogy kiirtják népének hetvenöt százalékát. Azt válaszoljuk, nekünk, magyaroknak korántsem olyan nehéz az ilyesmit elképzelni. Hirtelen belénk villan, hogy amit az imént még gőgös viszolygásnak gondoltunk, az valójában görcs, félelem és távolságtartás volt a viselkedésükben, amikor az elpusztított örmény vidéket jártuk Mehmet mikrobuszával. Elállt a szavuk - akárcsak a magyaroknak, ha mondjuk Dél-Erdély kihalt, elrománosított magyar templomai, nemesi udvarházai között kóborolnak. A régi Magyarországon sok ör-

mény élt, jegyzem meg, főleg Erdély kereskedővárosaiban; és sok család menekült hozzánk az örmény holokauszt elől, még a Musza Dagh túlélői közül is.

Ebben a pillanatban gyökeresen megváltozik a viselkedésük. Közelebb húzzák széküket, nyugtalanul körbepislognak a zajos-füstös lokantasiban - aztán megoldódik a nyelvük. Csak két szóra volt szükség, két távolinak tetsző kifejezés összekapcsolására, hogy ez a két gyanakvó, ellenséges, benyomásai ellen komoran hadakozó amerikai örmény áttörje a falat. Örmény holokauszt. Az összekapcsolás: valami tiltottnak, máig cinikusan letagadottnak, véresen elvontnak a magától értetődővé tétele. A hiány evidenciája. Tehát ők is ott tartanak, ahol mi, még mindig. Letaposott kis népek: örmények, zsidók, szibériaiak, kaukázusiak, indiánok, magyarok - halotyszámlálók. A bukás mítoszainak megrögzött ismételtetői.

De ki veszi el tőlük és tőlünk a hiányt?

Sem ők, sem mi nem fogunk ezen soha túllépni: dadogunk, elfullad a hangunk, vagy halálosan unjuk önmagunkat, ha a nagy történelmi sokkról, a sorstudat nyomorúságáról vallunk idegennek. A félreértéstől, a rosszhiszeműségtől, a félrevezetettségtől és a saját siránkozásunktól való irtózás meg a komplexustenger csak a kimért általánosságokra szorít bennünket.

A két amerikai most arról beszél, hogy a kurdok, mint például Mehmet, legalább őszintén bevallják, hogy ők vagy felmenőik részt vettek a mészárlásokban; pedig Törökországban örmény holokausztról beszélni hazaárulással ér fel. De mára ők is megtapasztalhatták, milyen a többségi nép szövetsége. A hatóságok Aniban és környékén is módszeresen tüntetik el az évezredes örmény jelenlétre utaló jeleket: számtalan faluban látták, hogy a nyomorgó kurd nomádokat roskadozó műemlék templomokba, kolostorokba költöztették juhnyájaikkal együtt - míg az utolsó kőig föl nem élük az ősi épületeket.

- Holnap vissza kell mennem Jerevánba - mondja végül Matthew, miközben szedelőzködünk. - Innen, Dogubeyazitből negyven perc volna autóval. A mai körülmények között viszont legalább harminc óra. Törökország és Örményország között évek óta le vannak zárva a határok, ezért kénytelen vagyok Isztambulba buszozni, onnan repülni Jerevánba.

Szellemes az anekdotabeli örmény ENSZ-képviselő válasza, de végül is a hegy ment Mohamedhez. Csakhogy a nagy váltást Törökország mind ez ideig képtelen volt földolgozni és értelmezni. Szétzilált hagyományait újragondolni és egyesíteni. S joggal retteghet attól, hogy az örmények eltüntetése után a fegyvernyugvásra képtelen kurd gerillák zavarják tovább az Atatürki álmokat. Talán éppen ott robbantva ki újabb és újabb felkeléseket, ahol buzgó nyugati tudósok fáradhatatlanul tovább keresik Noé bárkájának földi maradványait.

Vége

(Megjelent a Magyar Nemzet 2005. május 28-i számában.)

* * *

Alexa Károly

Örményföld, 2005. május

(Magánbeszéd)

Utazás Örményországba. Zarándokút. Olyanok társultak a kalandra - vissza a térben és hátra az időben -, akiknek ősei innen származtak el. Innen? Honnan? Ahonnan elindultak, ahonnan útra kellett kelniük hétszázötven évvel ezelőtt, az a város nincs Örményország területén. Az a város nincs. De a helyét sem Örményországban kell keresni. Az utazók az ősi föld szent hegyéhez akarnak elzarándokolni, az Araráthoz.

Az Ararát olyan, mint egy hóval fedett nagy hegy, azonban ez csak látszat: az Ararát látomás, szimbólum, tudatmélyi szépség, mámor és mártírium, az örmény nép örlelkének lakhelye. Az Ararát ugyan „egész Örményországból” látszik, minden örmény róla álmodik nyugtalan, üzött éjszakáiban, de ez a „hegy” nincs Örményország területén. Megközelítése nehézkes, a török adminisztráció alapos és körültekintő, ahogy a világbaindulás ősi városához, az ókori civilizáció egyik legnagyobb alkotásához, Ani-hoz sem lehet eljutni a szokványos módon. Ani fénykorában - Árpádjaink alatt - százezer házáról és ezer templomáról volt híres. Az Araráton feneklett meg Noé bárkája, mint köztudott, de az kevésbé ismert, hogy egy deszkadarabját az örmény vallási központban őrzik, mindjárt ama dárdahegy mellett, amelyet egy katona a Megváltó oldalába döfött. Itt lakozott néhány száz évig ama *Turinba* átlebbenő lepel is, vérnyomokkal, izzadságfoltokkal, s valami felfoghatatlan sugárzással.